

Utterinventering i Tornedalen vintern 2005-2006

Åtgärdsprogram för hotade arter

Rapportserie, nr 4/2008

Länsstyrelsen
Norrbotten

Titel	Utterinventering i Tornedalen vintern 2005-2006. Länsstyrelsens rapportserie nr 4/2008
Författare:	Mats Bergquist
Omslagsfoto:	Mats Bergquist. Utterspår.
Kontaktperson:	Ronny Edin, Länsstyrelsen i Norrbottens län, 971 86 Luleå. Telefon: 0920-96000, fax: 0920-22 84 11, e-post: lansstyrelsen@bd.lst.se, internet: www.bd.lst.se
ISSN:	0283-9636
Tryck:	Länsstyrelsens tryckeri, Luleå kommun, juni 2008
Upplaga:	40 ex

Innehållsförteckning

Inledning 4
Sammanfattning 4
Metod 5
Tidpunkt för inventering 5
  Upprop i tidningar och radio 5
  Inventeringsområdet 5
  Inventeringsmetodik 6
Resultat 7
  Övertorneå kommun 7
  Haparanda kommun 8
  Antal inventerade lokaler 9
  Antal punkter med utter- och minkspår 9
  Inkomna uppgifter 9
Diskussion 10
Referenser 11
Bilagor 12
  Bilaga 1: Utterinventering år 2005-2006 12
  Bilaga 2: Antal uppskattade individer 2005-2006 13
  Bilaga 3: Protokoll: Vinterinventering av utter 14

Inledning

Uttern minskade drastiskt i Sverige under perioden 1950-1970. Den främsta orsaken till minskningen var miljögifter, främst PCB, men även andra orsaker som intensiv jakt, försurning och ödeläggelse av biotoper ledde till en minskning av den svenska utterstammen. Uttern fridlystes år 1968 och är idag upptagen i den svenska rödlistan som sårbar (VU) (Gärdenfors, 2005). Klassningen syftar till att antalet könsmogna individer är färre än 1000 stycken. Miljögifterna utgör med stor sannolikhet även idag det största hotet mot uttern. Fortsatt forskning på nya ämnen som släpps ut i ekosystemen är av största vikt. Forskningen bör främst inrikta sig på kemikalier som verkar nedsättande på immunsystemet samt de organiska bromföreningarna PBDE. Organiska bromföreningar har liknande egenskaper som PCB och studier utförda av Naturvårdsverket visar att dessa finns lagrade i ekosystemet. PBDE kan därmed komma att utgöra ett framtida hot mot uttern såsom PCB tidigare gjorde.

I dagsläget ökar den svenska utterpopulationen både i antal och i utbredning, med störst ökning i de nordligaste länen. En ökande förekomst redovisas även från landets sydöstra län. Norrbottens län hyser idag cirka 1/3 av Sveriges utterpopulation.

För att kunna följa utterpopulationens utveckling i Norrbottens län genomförs inventeringar som sedan analyseras och utvärderas. Inventeringar är ett effektivt sätt att upptäcka negativa förändringar i utterpopulationen.

Sammanfattning

Vintern 2005-2006 genomförde länsstyrelsen i Norrbottens län en inventering av utter i de nedre delarna av Tornedalen, huvudsakligen i vattendragen mellan Haparanda i söder och Övertorneå i norr. Området är omkring 70 km långt och 15-20 km brett. Uttern har tidigare inventerats i större delar av länet under åren 1986-87. Enskilda vattendrag och begränsade områden har inventerats åren 1992-93, 1994-95, 1997, 2002 och 2003. Inventeringen ingår som en del i åtgärdsprogrammet för bevarande av utter som tagits fram av Länsstyrelsen i Jönköpings län på uppdrag av Naturvårdsverket.

Syftet med en inventering är att studera förekomsten av utter inom ett utvalt område där tidigare inventeringar i stort sett saknas, samt fastställa reproduktionsstatusen i området. Metoden som användes var spårinventering på snö.

Resultatet från inventeringen tyder på att uttern är relativt vanlig i området mellan Övertorneå och Haparanda. Sammanlagt påträffades mellan fyra och nio uttrar i det utvalda inventeringsområdet, med en möjlig föryngring i Voumajoki, Haparanda kommun. Inventeringen kommer att ligga till grund för framtida utvärderingar av utterpopulationens utveckling i länet. Denna inventering samt tidigare inventeringar visar att uttern har sitt kärnområde i Sveriges nordligare regioner, vilket ger dessa regioner ett stort bevarandeansvar för arten.

Metod

Tidpunkt för inventering

Inventeringen påbörjades den 6 december och avslutades den 6 januari och utfördes i huvudsak av Mats Bergquist med hjälp av Susanne Backe och Sofia Gylje från Länsstyrelsen i Norrbotten. Vid inventering av utter finns två tillvägagångssätt; söka efter spillning i närheten av vattendragen under barmarkstiden och/eller leta efter spår vintertid. I detta fall inventerades utterförekomsten vintertid. En lämplig tidpunkt för att inventera utter i Norrbotten är ungefär från mitten av november till någon gång i januari. Efter mitten på november brukar snön ligga kvar hela vintern, dock med vissa undantag. Vartefter tiden går sjunker vattenståndet i vattendragen och uttrarna kan därför uppehålla sig näst intill osynliga i skydd av hängisar och hålrum. Det finns ytterligare en anledning till att påbörja inventeringen så snart vädret tillåter. Om en hona har ungar är det lättare att konstatera detta på förvintern då ungarna fortfarande går med honan. I februari-mars brukar ungarna ha lämnat honan.

En nackdel med fältarbeten vintertid och särskilt under november-januari, är de korta dagarna. Vissa mulna dagar blir det sällan riktigt ljust och det kan då vara svårt att se spåren. För att kompensera detta måste en kraftig ficklampa, eller motsvarande, användas. På det viset går det att förlänga arbetsdagen några timmar.

Upprop i tidningar och radio

Innan fältarbetet startades, gjordes ett upprop i tidningar och lokalradion, där allmänheten uppmanades att lämna in tips om utterförekomst i länet. Särskilt stor vikt lades på föryngringar.

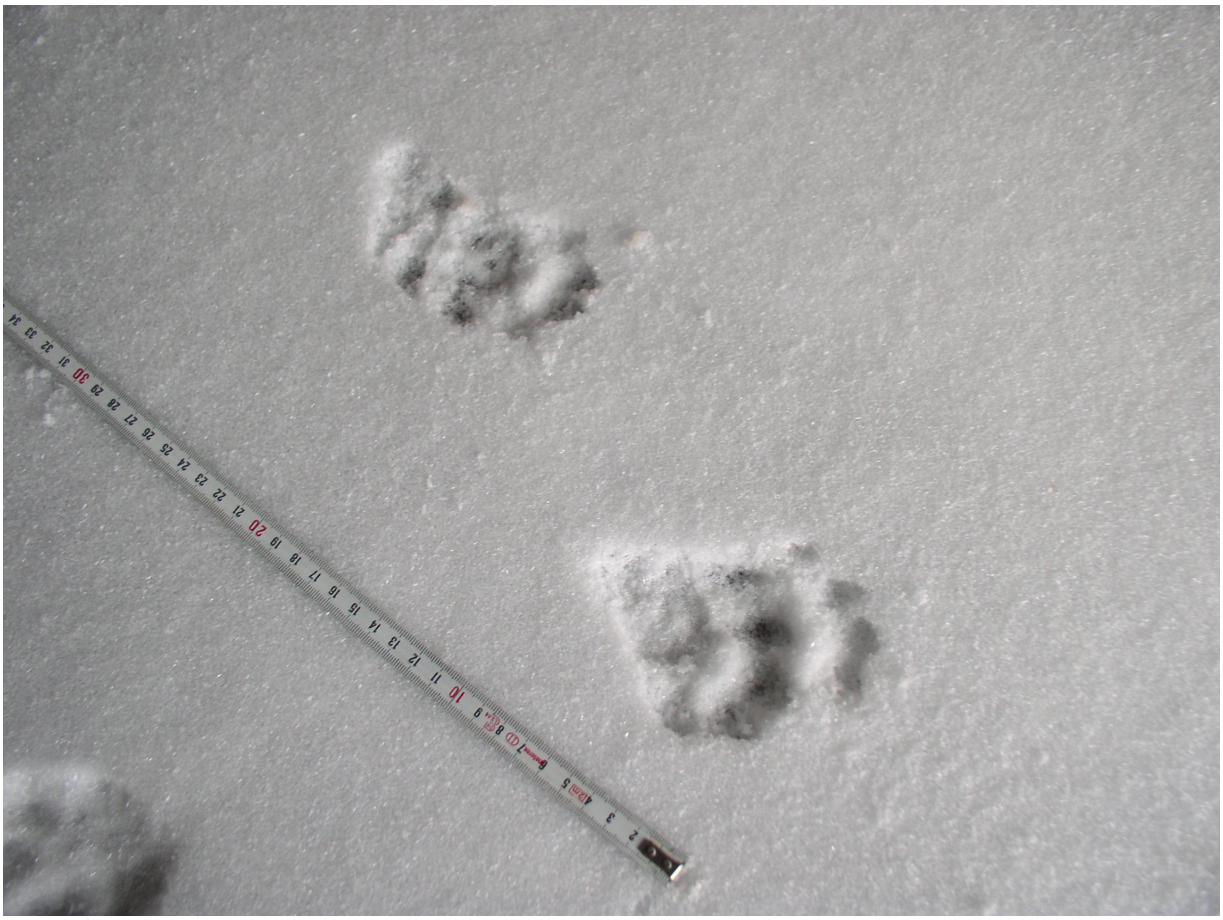
Inventeringsområdet

Som nämnt ovan koncentrerades sökningarna till den nedre delen av Tornedalen, det vill säga i Haparanda och Övertorneå kommun. Området sträcker sig 15-20 km in från finska gränsen och är omkring 70 km långt. De sydligaste vattendragen som inventerades ligger strax väster om Haparanda, och således mycket nära havet. Den norra gränsen drogs ungefär längs väg 391 mellan Övertorneå och Överkalix. Endast en punkt inventerades norr om denna gräns. Geografin i de två kommunerna skiljer sig markant åt. Större delen av Haparanda kommun utgörs huvudsakligen av större och mindre myrkomplex, medan naturen i Övertorneå kommun präglas av kuperad terräng och skogsmarker. Gemensamt för de båda kommunerna är dock att det finns en mängd större och mindre vattendrag som antogs vara lämpliga för utter. Inom hela inventeringsområdet finns det några delområden som inte kunde inventeras på grund av att tillgången på plogade vägar var en begränsande faktor.

Inventeringsmetodik

När man inventerar utter vintertid, är det nödvändigt att kunna kontrollera så många platser som möjligt inom en mindre yta under en kort tidsperiod. Man bör sträva efter att lokalerna ligger så nära varandra som möjligt, helst inom en fyrkant. På detta sätt erhålls en bättre överblick än exempelvis en lång sträcka längs en älv. Uttern kan på sina vandringar befinna sig i mycket små vattendrag eller diken. Av den anledningen är det större chans att hitta spår om punkterna ligger tätare inom ett begränsat område.
Innan fältarbetet påbörjades gjordes noggranna kartstudier, där både tillgången på vattendrag och förmodade plogade vägar noterades. Därefter lades lämpliga dagsrutter upp för att möjliggöra inventering av största möjliga antal platser i dagsljus. Beträffande inventering av utter vintertid, är i stort sett alla vattendrag och diken intressanta. En utter kan uppehålla sig vid en stor och starkt strömmande älv en tid, för att därefter förflytta sig till ett annat vattendrag via små bäckar och gamla odlingsdiken. Det är därför viktigt att kontrollera även tillsynes mindre troliga utterområden.

För att man skall kunna avgöra hur gamla spåren är, måste man ha noggrann kontroll på när det snöar. Ju fler nätter utan snöfall, desto större är sannolikheten att se spår om utter finns i området. Det optimala är om det kommer cirka en centimeter ungefär varannan dag. Då har man möjlighet att bättre uppskatta när uttern passerat.

Utterspår avtecknas tydligt i ca 1 cm nysnö. *Foto: Mats Bergquist, Länsstyrelsen i Norrbotten*

Vid varje stopp noterades data i ett särskilt framtaget protokoll, som exempelvis koordinater, antal spårdygn, omgivande miljö, isförhållanden samt spårtecken. Varje gång en lokal besöktes fick den ett nytt protokoll (Bilaga 3).

För att hinna med så mycket som möjligt under en dag användes en kraftig lampa. Med hjälp av lampan upptäcktes eventuella spår mycket enklare. I dåligt ljus är det mycket lätt att förbise ett spår. I samband med inventeringen av utter noterades också spår av mink.

Utloppet ur Vuomajärvi, söder om Hedenäset, Övertorneå kommun. *Foto: Mats Bergquist, Länsstyrelsen i Norrbotten*

Resultat

Vid spårning av vilda djur är det ofta mycket svårt att avgöra en exakt siffra för antalet och det är därför vanligt att det görs en uppskattning av ett minimum och ett maximum.

Övertorneå kommun

I detta område är det minsta antalet påträffade uttrar två, med ungefär en mil emellan varandra. Där kunde fotavtryck mätas och det kunde konkluderas att den ena uttern hade större spårstämplar än den andra. I tillägg observerades spår av en utter vid två tillfällen drygt en mil norr om dessa två. På en lokal sågs nya spår vid nästan varje besök. Inga tecken på föryngringar kunde noteras.

Vid en bäck väster om Luppio sågs nya spår vid nästan varje besök. Dock gick det inte att se om någon föryngring skett i området. Spår av utter sågs också vid den gamla flottningsdammen i Armasjoki några kilometer mot NNO.

På sydvästra sidan om den stora sjön Puostijärvi, på sjön Itä Matkajärvi och i bäcken därifrån, sågs spår vid ett par tillfällen.

Tredje lokalen i denna kommun är Orjasjoki, invid fäboden Kuivomaa, 7 km väster om Övertorneå. Här påträffades spår vid två tillfällen samt en gång i ett vägdike 2 km väster om fäboden.

- Summa Övertorneå kommun: 2-3 uttrar.
- Föryngring i Övertorneå kommun: Ingen påträffad.

Haparanda kommun

Det är betydligt svårare att säga en exakt siffra för Haparanda kommun. Dels hittades spår på flera lokaler och vid ett tillfälle sågs två lika färska spår löpa åt samma håll, vilket kan tyda på föryngring. Antalet uttrar i detta område uppskattas till mellan två och sex stycken.

Av alla besökta platser i Haparanda kommun, utmärker sig ett område markant. Öster om Kärrbäck i Vuomajoki påträffades nya spår vid varje inventeringstillfälle. Här finns även en eventuell föryngring.

I Torne älv, vid Kukkolaforsen, sågs färska spår efter minst en utter vid ett antal tillfällen. Det går inte att avgöra om det rör sig om mer än ett djur. Spåren sågs i snö på mindre öar i den starkt strömmande älven.

En inventeringsdag noterades ett nattfärskt spår på Keräsjoki vid byarna Kattilasaari och Haapasaari. Med största sannolikhet var det samma utter som ömsom sprungit och kanat den 2 kilometer långa sträckan.

Ett tämligen färskt utterspår noterades en dag i bäcken från sjön Iso Karsikkojärvi intill byn med samma namn. Sjön ligger 10 km NNV om Haparanda.

Något överraskande påträffades ett äldre spår mycket havsnära. Vattendraget är en liten bäck i västra delen av byn Vuono (vid Viiki), väster om Haparanda.

- Summa i Haparanda kommun: 2-6 uttrar.
- Möjlig föryngring i Haparanda kommun: Vid vattendragen Vuomajoki och ett dike från den sänkta sjön Veittijärvi, öster om Kärrbäck, sågs två lika färska spår gå i samma riktning. Trots spårning med skidor, lyckades det inte att med säkerhet avgöra om det var en hona med unge.
- Summa totalt för hela inventeringsområdet: 4-9 uttrar samt en möjlig föryngring.

Antal inventerade lokaler

Totalt inventerades 41 punkter i Övertorneå kommun och 30 punkter i Haparanda kommun, vilket totalt blir 71 punkter (Bilaga 1). Totalt gjordes 138 bokförda stopp under inventeringen.

Antal punkter med utter- och minkspår

I de båda kommunerna hittades utterspår på totalt 14 olika platser, med sju lokaler i Övertorneå och sju i Haparanda. Några av dem låg mindre än en kilometer från varandra. Nya och tidigare inte bokförda utterspår påträffades vid 23 av 138 stopp, således en relativt hög procent ”utterträffar”. Vad beträffar minken i samma område, så noterades spår (samt en sedd) vid totalt 12 platser. Märkligt nog sågs alltså utterspår på fler lokaler än minkspår, vilket får betraktas som något överraskande. Minkspår antecknades vid 14 tillfällen, spår sågs ett par gånger vid samma plats.

Inkomna uppgifter

Genom upprop i tidningar och radio, samt personliga kontakter kom det in många uppgifter, de flesta av dem rörande spår av ensamma uttrar. Totalt har ett hundratal uppgifter om utter inkommit. Tiden för iakttagelserna varierar från någon dag gamla spår till observationer gjorda 20 år tillbaka. Av alla uppgifter är det bara två som avser föryngringar år 2005. På Könkämäälven, norr om Karesuando, sågs spår efter en hona med unge den 26/11 (Erik Johansson, muntl.). Den andra föryngringen, hona med unge, noterades den 10/12 på Liviöjoki, Juhonpieti, väster om Pajala (Kjell Patomella, muntl.).

Diskussion

Inventeringen vintern 2005-2006 visar att uttern är relativt vanlig i vattendragen mellan Övertorneå och Haparanda. Världsnaturfonden genomförde en barmarks- och vinterinventering av utter i Piteälven med avrinningsområden åren 2002-2004, vilken visade att uttern ökat under de senaste 15 åren i området (Bisther, 2005). Resultatet från årets inventering samt tidigare inventeringar tyder på att uttern har sitt kärnområde i norra Sverige och arten bör därför omfattas av ett större bevarandeansvar i dessa regioner.

Det huvudsakliga syftet med vinterinventeringen 2005-2006 var att försöka uppskatta antalet individer samt eventuella föryngringar inom ett begränsat område av Torneälvens avrinningsområde. Vinterinventering skiljer sig från barmarksinventering genom att man på snö kan få fram eventuella föryngringar i ett område. En trolig föryngring upptäcktes under årets inventering i Haparanda kommun. Ett område med fungerande reproduktion tyder på en stabil utterpopulation.

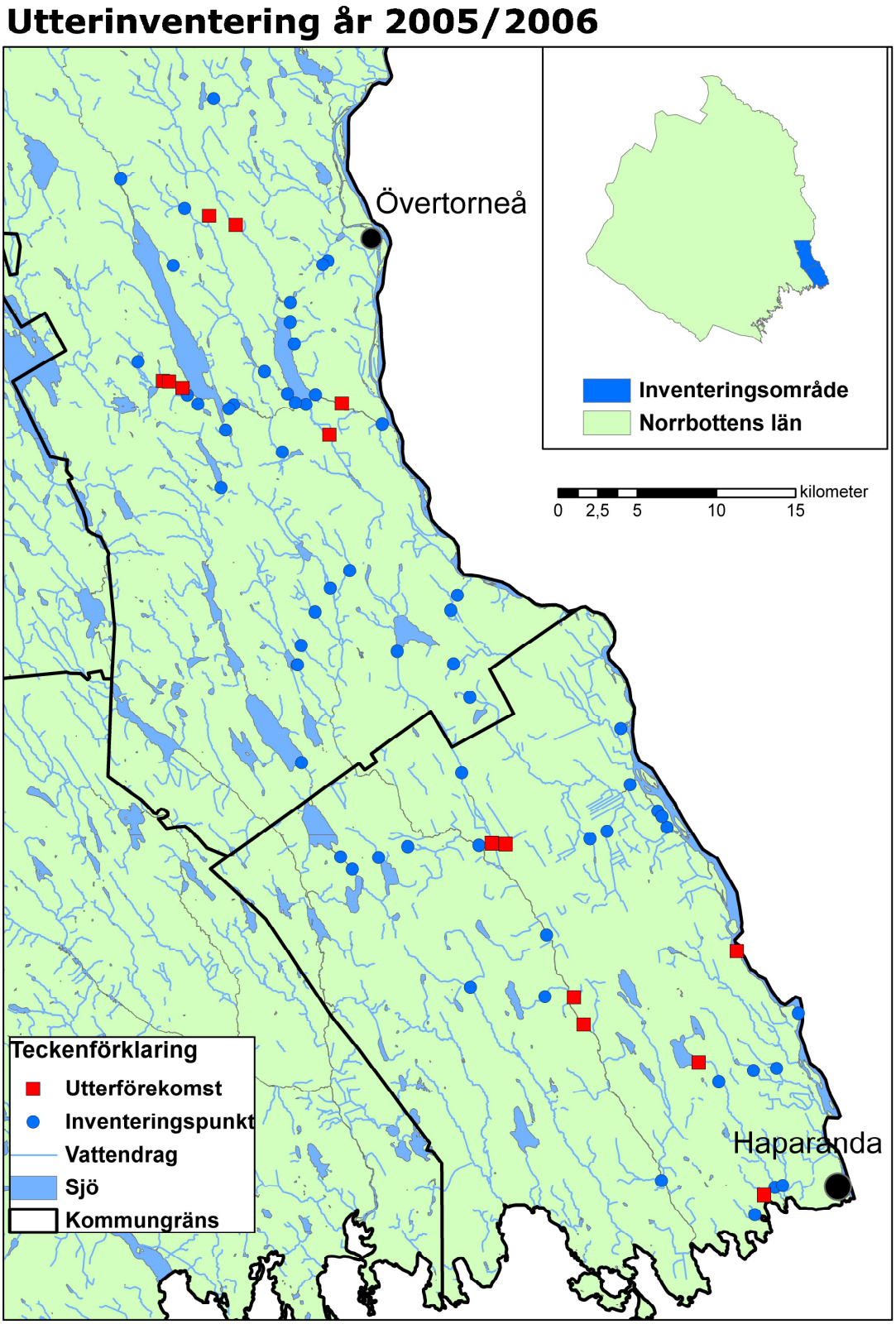
För att kunna följa upp utterpopulationens utveckling, bör uttern inventeras i hela länet. Vidare bör en beståndsövervakning av utter påbörjas så snart som möjligt i utvalda områden med förekomst av utter.

Referenser

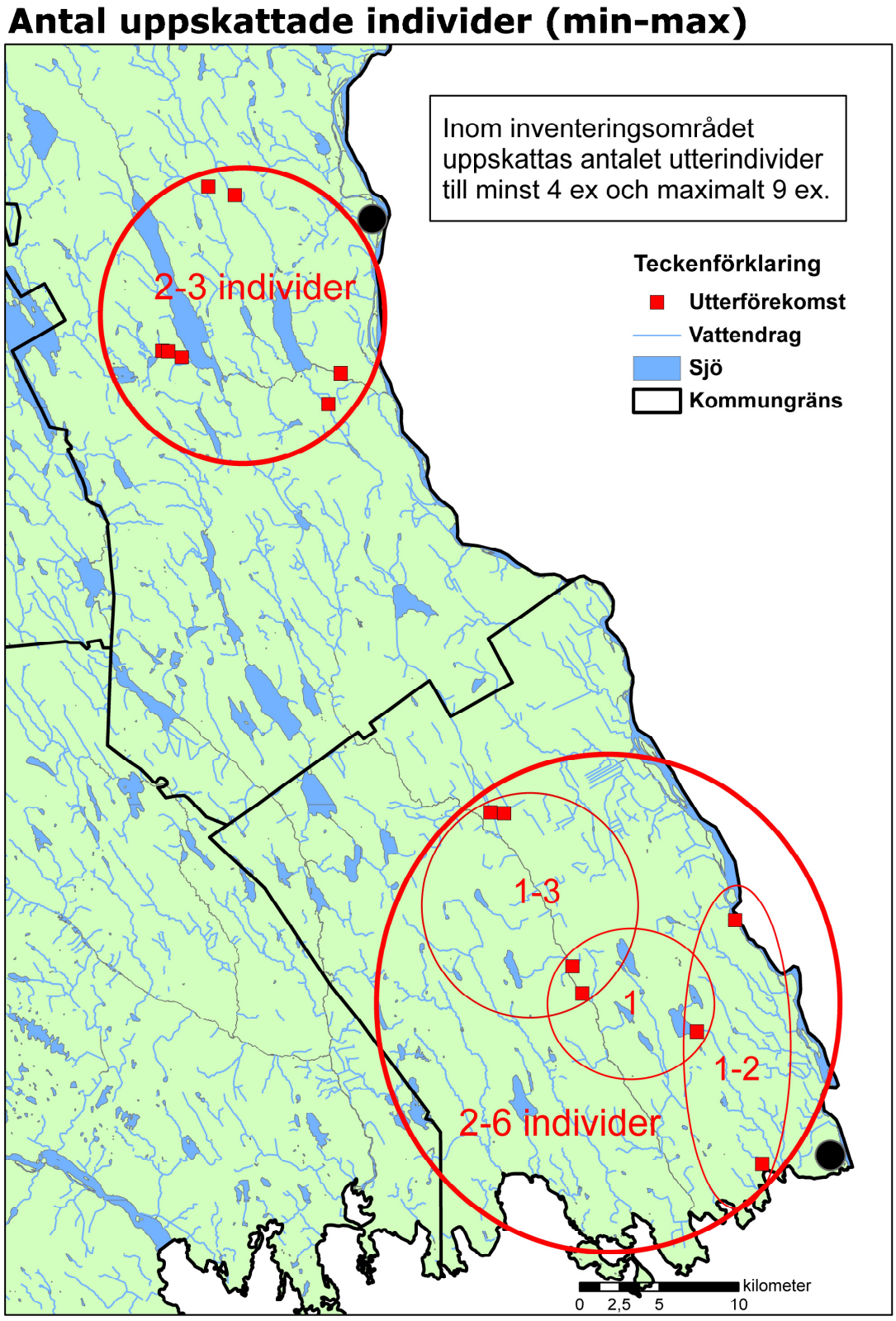
Bisther, M. 2005. Utter i Piteälvdal – inventering 2002-2004. Världsnaturfonden WWF, Solna
Gärdenfors, U (ed). 2005. Rödlistade arter i Sverige. Artdatabanken, SLU, Uppsala
Naturvårdsverket. 2006. Förslag- åtgärdsprogram för bevarande av utter (*Lutra lutra*)

Bilagor

Bilaga 1. Utterinventering år 2005-2006

Bilaga 2. Antal uppskattade individer år 2005-2006

Bilaga 3. Protokoll: Vinterinventering av utter

VINTERINVENTERING AV UTTER

Datum:_____ Område:_____ Län: _____ Sign:_____

Vattendrag: _____ Koordinat: _____-_____ Kartblad: _____

Antal spårdygn: _____ Inventerad sträcka: _____ km ☐ Punktinsats (<100 m)

Miljö-omgivningar:

Vattendrag:

Isförhållanden:

Uttertecken: ☐ Ja ☐ Nej ☐ Tveksamt _____

Typ: ☐ Spårstämplar ☐ Kana ☐ Spillning ☐ Synobs ☐ Annat:_____

Antal löpor sällskap: _____ Spårens ålder (säkra gränsdatum): _____ - _____

Spårad sträcka totalt: _____ km ***Kontinuerligt spårade sträckor markeras på karta!***

start: koordinater: _____ - _____ slut: koordinater: _____ - _____

Spillning: ☐ Färsk, antal _____st. ☐ Gammal, antal _____ st.

Minktecken: ☐ Ja ☐ Nej ☐ Tveksamt _____

Typ: ☐ Spårstämplar ☐ Kana ☐ Spillning ☐ Synobs ☐ Annat:_____

Spillning: ☐ Färsk, antal _____st. ☐ Gammal, antal _____ st.

Övrig information; _____

_____

_____

_____

_____

_____

MÄTNING AV UTTERSPÅR

Löpa 1 (Flera mätningar från samma löpa)

1. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **1.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
2 . Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **2.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
3. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **3.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
4. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **4.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)

Löpa 2 (Flera mätningar från samma löpa)

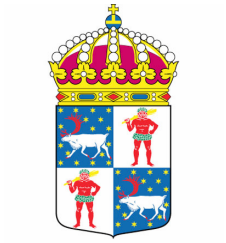
1. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **1.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
2 . Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **2.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
3. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **3.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
4. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **4.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)

Löpa 3 (Flera mätningar från samma löpa)

1. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **1.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
2 . Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **2.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
3. Framfotlängd _____ mm (sjunkit____ cm) **3.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
4. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **4.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)

Löpa 4 (Flera mätningar från samma löpa)

1. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **1.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
2 . Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **2.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
3. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **3.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)
4. Framfot längd _____ mm (sjunkit____ cm) **4.** Kanans bredd _____ cm (sjunkit____ cm)

Länsstyrelsen
Norrbotten